

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ З ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ.

І. КЛИНЧУК,

Аспірант Національного університету ДПС України

SUMMARY

The features of the use of the special knowledge are reflected in the scientific article, during prosecuting a pre-trial inquiry of crimes, that had for an object legalization(washing) of the profits got a criminal way.

Key-words: legalization, property, financial operation, expert, specialist, examination.

У науковій статті висвітлено особливості використання спеціальних знань, під час проведення досудового розслідування злочинів, які мали на меті легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Ключові слова: легалізація, майно, фінансова операція, експерт, спеціаліст, експертиза.

РЕЗІЮМЕ

В научной статье отображено особенности использования специальных знаний, во время проведения досудебного расследования преступлений, которые имели своей целью легализацию (отмывание) доходов, полученных преступным путем.

Ключевые слова: легализация, имущество, финансовая операция, эксперт, специалист, экспертиза.

Противидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом є багатоаспектною проблемою та має прояв у вдосконаленні кримінально-правових норм ст. 209 КК України, розробки дієвих механізмів фінансового моніторингу, забезпеченні взаємодії правоохоронних та контролюючих органів, врахуванні позитивного міжнародного досвіду протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, розробки відповідної методики їх розслідування тощо.

Вивченню проблеми легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, присвятили свої наукові праці: Л. І. Аркуші, В. П. Бахіна, О. М. Бандурки, В. Б. Букарева, А. Ф. Волобуєва, С. В. Великанова, Галагана В.І. В. П. Головіної, С. Г. Гуржія, О. О. Дудорова, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Т.А. Качки, Клименко Н.І.,

В. К. Лисиченка, П.В. Цимбала, В. В. Лисенка, Г. А. Матусовського, Т. В. Молчанової, В. А. Некрасова, С. І. Ніколаюка, М. В. Салтевського, П. І. Орлова, В. М. Поповича, О. О. Чаричанського, В. Ю. Шепітька.

Метою статті є – аналіз сучасного стану використання спеціальних знань експертів при проведенні досудового розслідування справ з легалізації (відмивання) злочинних доходів, а також узагальнення матеріалів слідчо-судової практики з проблемних питань, які виникають при проведенні судових експертиз та шляхи їх вирішення.

При провадженні досудового розслідування і судового розгляду справи в багатьох випадках виникають питання, вирішення яких неможливо без залучення до розслідування осіб які володіють спеціальними знаннями.

У літературі є різні поняття, але досі не має єдиного розумін-

ня «спеціальних знань». Наприклад, М.С. Строгович вважає, що спеціальними є лише наукові знання [9, с. 436]. На думку Г.М. Надгорного: “спеціальні знання – це питання, що не належать до загальновідомих, що утворюють основу професійної підготовки з наукових, інженерно-технічних і виробничих спеціальностей, а також не загальновідомі знання, потрібні для здійснення якихось інших видів діяльності” [7, с.42].

На нашу думку найбільш повно розкрили зміст поняття «спеціальних знань» В.К. Лисиченко та В.В. Циркаль: “це не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні і практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи з визначеною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою допомоги слідчому чи суду в з’ясуванні обставин справи або дачі висновків з питань, для вирішення

яких потрібне їх використання” [5, с.19].

У чинному Кримінально-процесуальному кодексі України, визначено такі форми використання спеціальних знань: призначення експертизи (ст. 242-244, 332 КПК); консультації та роз’яснення спеціаліста (ст. 71, 360 КПК); Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з’ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [3]. Закон України «Про судову експертизу» визначає поняття судової експертизи – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду [8].

Вивчення кримінальних справ дозволяє визначити основні категорії спеціалістів, яких залучають до участі в розслідуванні злочинів, пов’язаних із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом: ревізори органів державної податкової служби та державної фінансової служби; аудитори; експерти-криміналісти; спеціалісти з комп’ютерних технологій; фахівці-товарознавці.

Консультації спеціаліста допомагають слідчому ознайомитися з наявними у справі документами, розібратись у матеріалах документальної перевірки (ревізії), спланувати подальші перевірочні заходи. Дана форма використання спеціальних знань найчастіше застосовується у слідчій роботі. Крім того, особиста участь спеціаліста (експерта) при проведенні допиту підозрюваних (обвинувачених) та свідків, допомагає правильно сформулювати питання допиту-

ваному, звернути увагу слідчого на показання допитуваного, які не відповідають дійсності, а також допомагає у правильному використанні під час допиту документів бухгалтерського обліку та звітності.

Особистий досвід роботи в органах податкової міліції, дозволяє зробити висновок, що під час досудового слідства доцільно призначати проведення документальних перевірок (ревізій), на основі вилучених під час проведення обшуку (виїмки) документів про фінансово-господарську діяльність підприємств. Документальна перевірка підприємств є основною формою використання спеціальних економічних знань, при розслідуванні з легалізації доходів, одержаних шляхом незаконного відшкодування ПДВ.

Проте матеріалів документальної перевірки (ревізії) не завжди достатньо для доведення вини посадових осіб підприємств у вчиненні злочину. Висновки проведених документальних перевірок (ревізій) можуть суперечити наявним у справі доказам, до того ж, вони можуть суперечити висновкам документальних перевірок, які проводились до порушення кримінальної справи. В таких випадках, слідчому доцільно призначити проведення судової (криміналістичної) експертизи, з метою усунення існуючих протиріч та встановлення істини у справі.

За загальним правилом судової експертизу має бути призначено своєчасно. Своєчасність призначення експертизи забезпечується плануванням цієї слідчої дії. На думку вчених, визначаючи момент призначення експертизи, необхідно враховувати:

- властивості та стан об’єктів експертного дослідження;
- необхідність та можли-

вість отримання порівняльних зразків;

- особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення тощо);

- слідчу ситуацію [10, с. 155].

Як вірно відмітив Е.Н. Лившец, судова експертиза, як самостійна процесуальна дія, має форми призначення, проведення і процесуального оформлення. Її особливість полягає також у тому, що фактичні дії при проведенні експертизи виконує не сам слідчий, як це має місце при проведенні обшуку, виїмки, допиту, а відповідно до постанови слідчого, експерт-спеціаліст у галузі науки, техніки. Навіть у тих випадках, якщо слідчий володіє спеціальними навичками на рівні експерта, він не має права замінити його і суміщати в одній особі функції органу розслідування та експертизи [6, с. 5].

Аналіз вивчених матеріалів кримінальних справ свідчить, що при проведенні розслідування злочинів пов’язаних із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, судові експертизи призначались у 71% справ, серед них найчастіше призначаються такі судові експертизи: судово-бухгалтерська експертиза; судово-економічна експертиза; почеркознавча експертиза; техніко-криміналістична експертиза документів; комп’ютерно-технічна експертиза.

У науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення експертизи, які затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998р. № 53/5, містяться типові переліки питань стосовно різних видів експертиз. Питання, що ставляться на розгляд експерта повинні відповідати таким основним вимогам:

- не виходити за межі спеціальних знань експерта і не мати правового характеру;

- бути визначеними, конкретними та короткими;
- мати логічну послідовність;
- характеризуватися повнотою та мати комплексний характер.

На нашу думку, при призначенні експертиз у справах про легалізацію злочинних доходів, об'єктами експертних досліджень можуть бути наступні криміналістичні сліди:

- сліди письмових підробок на документах;
- комп'ютерні файли, як електронні сліди злочину;
- відтиски на сторінках записних книжок;
- сліди на стрічках печатних машинок, принтерів;
- письмові почерки, підписи при підробках документів, і т.п.

Як зазначає В.Ю. Шепітько, головним завданням судово-бухгалтерської експертизи, є встановлення: документальної обґрунтованості нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення, а також розміру завданої матеріальної шкоди; правильності документального оформлення операцій з приймання, зберігання, реалізації товарно-матеріальних цінностей і руху грошових коштів; відповідності відображення у бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій вимогам чинних нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку і звітності; кола осіб, на яких покладено обов'язок забезпечити дотримання вимог нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку і контролю; документальної обґрунтованості списання сировини, матеріалів, готової продукції і товарів; правильності визначення оподаткованого

прибутку (доходу) підприємств різних форм власності та вирахування розмірів податків, тощо [10, с. 160].

В.В. Лисенко зазначає, що судово-бухгалтерська експертиза та документальна перевірка хоч і мають схожість предмету дослідження, однак є різними засобами документального контролю за правовою сутністю. Судово-бухгалтерська експертиза є однією із слідчих дій, проведення якої чітко регламентовано кримінально-процесуальним законодавством. Документальна перевірка є адміністративно-правовим засобом контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва. Крім того, під час проведення судово-бухгалтерської експертизи дослідженню підлягають не лише документи бухгалтерського обліку, які відображають характер та зміст фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємництва, а і матеріали кримінальної справи. В свою чергу, при проведенні документальної перевірки дослідженню підлягають лише документи обліку, які відображають виконані фінансово-господарські операції. Різні також процесуальні положення експерта-бухгалтера та особи, яка проводить документальну перевірку [4, с. 214].

Для проведення судово-бухгалтерської експертизи слідчий систематизує, підшиває та скріплює печаткою документи, які передаються експерту для проведення дослідження. Найчастіше експерту надаються: акти документальних перевірок (ревізій); документи бухгалтерського обліку (платіжні доручення, виписки з банківських рахунків, касові ордери, видаткові накладні, рахунки-фактури, товарно-транспортні накладні, тощо); реєстраційні документи підприємства; фінансова та податкова звітність; господарські

договори; рішення господарських та адміністративних судів про скасування державної реєстрації підприємств та визнання угод недійсними; протоколи слідчих дій (допитів, обшуків, оглядів) та інші матеріали кримінальної справи.

У разі необхідності для підтвердження висновків документальних перевірок (ревізій) про наявність серед постачальників товару підприємств з ознаками фіктивності, доцільно призначити фінансово-економічну експертизу. При цьому на вирішення фінансово-економічної експертизи слід поставити такі питання:

- яка мета та предмет діяльності підприємства, яку саме діяльність воно здійснювало та чи передбачено це статутом;

- якими основними та оборотними засобами володіє фірма, джерела їх придбання, а також джерела фінансування її діяльності, наявність у фірмі працівників (персоналу) для виконання передбачених статутом видів діяльності (у тому числі товарів для здійснення експортних операцій);

- чи забезпечували наявні у фірми основні та оборотні засоби можливість здійснювати статутну діяльність, зокрема зовнішньоекономічну.

На думку К.А. Капустник, відмінністю між судово-економічною експертизою та судово-бухгалтерською є те, що судово-економічна експертиза вивчає стан і результати (показники) економічної діяльності суб'єктів господарських відносин, тоді як судово-бухгалтерська експертиза – правильність відображення фактів фінансово-господарської діяльності підприємства (організації), в документах бухгалтерського обліку і звітності [1, с. 63].

Судова фінансово-економічна експертиза безпосередньо ви-

вчас фінансові потоки. На нашу думку, дана судова експертиза надає можливість визначити:

- факт того, що “сумнівна фінансова операція” є легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом;
- суб’єкта господарювання, де проводились операції з легалізації цих доходів;
- джерела створення тіньових доходів;
- способи їх легалізації;
- документи, на підставі яких здійснювалася легалізація та ін.

Враховуючи те, що проведення судової експертизи займає багато часу, призначати їх доцільно на ранніх стадіях досудового слідства, після проведення обшуків (виймок) та отримання доступу до фінансово-бухгалтерських документів підприємства.

Сучасний технологічний розвиток людства, допоміг створити нові технічні засоби комунікації; пристрої з обробки, передачі та збереження інформації; програмне забезпечення, які відносяться до сфери так званих інформаційних технологій (ІТ технології). Це в свою чергу призвело не тільки до покращення продуктивності праці та економічного зростання держав, що опанували такі технології, а й до появи нових способів вчинення крадіжок, шахрайств, ухилення від сплати податків, тощо. Останній часом у діяльності правоохоронних органів України, все частіше виникають ситуації коли необхідно призначати судові експертизи, предметом дослідження яких є аналіз інформації, що міститься на магнітних, оптичних та інших носіях, зокрема:

- комп’ютерна техніка, в т.ч. ноутбуки, нетбуки;
- телефонні пристрої, в т.ч. мобільні смартфони;
- накопичувачі на гнучких

магнітних дисках (флеш-карти);

- магнітооптичні диски;
- електронні записники, тощо. Такі експертні дослідження можна віднести до класу інженерно-технічних експертиз, які в практичній діяльності називаються комп’ютерно-технічними експертизами.

Аналіз науково-методичних рекомендацій та власний досвід роботи в правоохоронних органах, дозволяє нам зробити висновок, що при призначенні комп’ютерно-технічної експертизи, експерту необхідно ставити на вирішення такі типові питання:

- якої моделі комп’ютер (інший технічний пристрій);
- які його технічні характеристики (можливості);
- чи пристосований він для обробки, збереження, приймання/передачу інформації;
- чи підключений пристрій до глобальної мережі Інтернет;
- які програмні продукти використовуються для обробки даних;
- яка інформація міститься на носіях технічного пристрою (комп’ютера);
- чи містяться на комп’ютері файли документів, і де саме;
- які саме текстові або графічні документи виявлені;
- чи використовувався комп’ютер (інший технічний пристрій) для операцій з електронного банкінгу;
- з сайтами яких банківських установ відбувалось з’єднання за допомогою даного комп’ютеру;
- які файли було видалено, якого розміру та коли;
- чи можна відновити видалені файли;
- чи містяться на носіях (технічного пристрою) певні дані, які необхідні для розслідування злочину. Даний перелік питань не є вичерпним, в кожному конкретному випадку на вирішення

експерту ставляться питання, в залежності від наявних у справі матеріалів, предмета злочинного посягання та способу вчинення злочину.

На нашу думку, при проведенні розслідувань економічних злочинів, в т.ч. тих що пов’язані із легалізацією злочинних доходів, все частіше буде виникати необхідність призначати комп’ютерно-технічні експертизи. Тому вже зараз є нагальною потреба у оснащенні експертно-криміналістичних центрів МВС та науково-дослідних інститутів Міністерства юстиції України, сучасними науково-технічними засобами, програмними продуктами. Крім того, є необхідною фахова підготовка кадрів, які б спеціалізувались на проведенні таких криміналістичних експертиз. Доцільно було б також узгалянювати міжнародний досвід з даного питання, та в окремих випадках залучати до проведення комп’ютерно-технічних експертиз іноземних спеціалістів.

По результатам проведення судової експертизи, експерт складає висновок, який є самостійним джерелом доказів по справі. Згідно із нормами кримінально-процесуального закону, висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатом висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [3]. Висновок експерта підлягає ретельній оцінці суб’єктами доказування, з погляду як додержання норм кримінально-процесуального закону при проведенні експертизи, так і обґрунтованості та правильності висновків експерта. При цьому перевіряється компетентність експерта, його незаінтересованість у результатах справи, встановлюється,

чи не вийшов він за межі своєї компетенції, чи ґрунтуються висновки на одержаних ним відомостях і чи не відбирались вихідні дані для певних висновків. Підлягають оцінці також наукова обґрунтованість висновку, правильність застосування конкретних методик і дозволеність їхнього використання експертом [2, с. 348].

Список використаних літературних джерел

1. Капустник К.А. *Проведення судово-економічних експертиз у справах, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) грошових коштів та майна, отриманих злочинним шляхом*/ К.А. Капустник, Н. Боголюбова // *Право України*, 2005. – № 8. – С. 63-66.
2. Коваленко Є.Г. *Кримінальний процес України: підручник*/ Є.Г. Коваленко, В.Т. Маляренко// 2-е вид. К.: Юрінком Інтер, 2008. – 712 с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012р. № 4651-VI.
4. Лисенко В.В. *Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: (Теорія та практика): Монографія*/ В.В. Лисенко. – К.: Логос, 2004. – 324с.
5. Лисиченко В.К. *Использование специальных знаний в следственной и судебной практике*/ В.К. Лисиченко, В.В.Циркаль. – К., 1987.
6. Лившец Е.Н. *Назначение и проведение экспертизы*/ Лившец Е.Н. – Волгоград, 1977.
7. Надгорный Г.М. *Гносеологические аспекты определения «специальные знания»*/ Г.М. Надгорный// *Криминалистика и судебная экспертиза*. – Вып. 21. – 1980.
8. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994р. № 4038-XII // *Відомості Верховної Ради України*, 1994. - № 28.
9. Строгович М.С. *Курс советского уголовного процесса*/ М.С. Строгович. М., 1968. Т. 1. – 487 с.
10. Тацій В.Я. *Настільна книга слідчого*. 2-ге видання, перероблене і доповнене/ В.Я. Тацій, В.В. Сташис, М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова. К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2007. – 728 с.